

Життя Галілея (стислий переказ)

Бертольт Брехт

Драма

Дійові особи

Галілео Галілей

Вірджинія, дочка Галілея

Андреа Сарті

Пані Сарті, економка Галілея, мати Андреа

Лодовіко Марсілі, багатий молодий чоловік

Пан Пруїлі, куратор Падуанського університету

Сагредо, друг Галілея

Федерзоні, шліфувальник скла, помічник Галілея

Дож

Радники

Казімо де Медічі, великий герцог Флорентійський

Управляючий двором

Богослов

Філософ

Математик

Придворна дама трохи старша

Придворна дама трохи молодша

Лакей великого герцога

Дві монахині

Два солдата

Стара жінка

Товстий прелат

Двоє вчених

Двоє монахів

Двоє астрономів

Дуже старий монах

Дуже старий кардинал

Отець Кристофер К л а в і й, астроном

Маленький монах

Кардинал-інквізитор

Кардинал Барберіні, згодом Папа Урбан VIII

Кардинал Беллармін

Два секретарі

Клірики

Дві молоді дами

Філіпо Муцій, вчений
Пан Тафоне, ректор Пізанського університету
Співець, виконавець балад
Його дружина
Ванні, виливальник
Чиновник
Високопоставлений чиновник
Дехто
Монах
Селянин
Стражник на кордоні
Писар
Чоловіки, жінки, діти
І

1609 рік. Небагатий кабінет Галілея в Падуї. Ранок. Галілей вмивається. Андреа приносить склянку молока і булочку. Хлопець передає прохання своєї матері сплатити за молоко, бо молочник скоро буде обходити їхній дім. Галілей показує Андреа модель сонячної системи Птолемея, яка втілює уявлення про нерухомість Землі. Проте Галілей впевнений, що нічого нерухомого немає ні у Всесвіті, ні в свідомості людей, що починають піддавати сумніву старі істини, перевірити які Можна за допомогою науки. Переміщуючи по кімнаті стілець, на якому сидить Андреа, Галілей показує, як рухається Земля відносно Сонця. Заходить пані Сарті, вона просить не забивати голову її сина дурницями, бо до неї прийдуть священики скаржитися, що він несе ересь. Пані Сарті сповіщає про прихід багатого молодого чоловіка, що бажає брати уроки у Галілея, і просить вченого не відмовлятися від учня, бо інакше їм не буде з чого жити. Входить Лодовіко Марсілі. Він з багатой родини, мати послала його подивитися світ, у Голландії він почув про Галілея. Виконуючи бажання матері, яка вважає, що наука йому не завадить, Лодовіко приїхав навчатися до Галілея, хоча, щиро кажучи, його цікавлять більше коні, ніж наука. Далі Лодовіко розповідає про дивовижну трубу з двома лінзами, яку він бачив у Голландії. Галілей одразу збагнув принцип її будови і кидає креслення. Галілей хотів було відмовитися займатися з цим учнем, але, помітивши пані Сарті, яка увійшла до кімнати, призначає урок на вівторок. Входить куратор університету. Галілей позичив в нього грошей і посилав Андреа до оптики. Куратор говорить, що прийшов з приводу клопотання Галілея про підвищення його платні до тисячі скудо. На жаль, він не може підтримати його перед університетською радою, бо математика не дає доходу університету. Галілей скаржиться, що він не може жити на п'ятсот скудо, що весь свій час, який би міг присвятити науковим дослідженням, він змушений витратити на платні уроки. Куратор нагадує, що республіка, яка платить менше деяких князів, забезпечує свободу досліджень, що у них, на відміну від інших міст, не панує інквізиція. Галілео заперечує, що мало користі від свободи науки, якщо він не має часу, щоб нею скористатися, і пропонує кураторові

заплатити йому за дослідження про закони падіння. Куратор відповів, що цей визначний закон здобуває університету славу, а не гроші, і пропонує Галілею зробити щось таке, що б мало прикладне значення. Галілей дивиться на креслення підзорної труби і говорить, що, можливо, він незабаром винайде щось подібне. Куратор сказав, що це був би гарний вихід і, назвавши Галілея великою людиною, залишив його. Через деякий час з'являється Андреа, приносить лінзи. Галілей просить хлопця не розповідати нікому про вчення Коперника і пропонує подивитися крізь лінзи у вікно. Андреа вражений тим, що всі далекі предмети стали такими близькими, що він може прочитати навіть напис на церковному дзвоні.

II

У Великому арсеналі в гавані Венеції зібралися радники на чолі з дожем, друг Галілея Сагредо, дочка Галілея Вірджинія, яка тримає на оксамитовій подушці підзорну трубу. Галілей, стоячи на помості, виголошує промову, в якій запевняє, що завжди намагався дати користь Республіці Венеції, і як доказ цього пропонує новий прилад — підзорну трубу, або телескоп, виготовлений у славнозвісному арсеналі на основі найвищих наукових і християнських принципів, плід його сімнадцятирічної роботи. Галілей під оплески спускається з помосту, стає поруч з Сагредо, якому тихо говорить, що це марне витрачання часу, на що той, також тихо, заперечує, що завдяки цьому він зможе заплатити різникові. На поміст підіймається куратор і говорить про величезне значення цього приладу у військовій справі. Вірджинія під музику передає кураторові трубу, яку потім встановлюють на штативі. Дож та радники дивляться в трубу. Вони в захопленні від того, що можуть роздивитися, чим обідають у далекому човні та як умиваються дами на даху свого будинка. Галілей в цей час розповідає Сагредо, що він учора дивився крізь телескоп на місяць і побачив, що той світиться, не випромінюючи світла. Він настільки захоплений цією розмовою з другом, що навіть не чує, як до нього звертаються радники. Зніяковілому Лодовіко вчений говорить, що він вдосконалив голландський винахід. На що Лодовіко відповідає, що помітив це: Галілей зробив футляр червоним, а в Голландії був зелений. Підходить дождь, він вітає Галілея з новим винаходом, за який йому виплатять п'ятсот скудо.

III

10 січня 1610 р. Кабінет Галілея в Падуї. Ніч. Галілей і Сагредо в теплих плащах стоять перед телескопом. Вони дивляться на Місяць і бачать, що Місяць світиться нерівно, на ньому, як на Землі, є гори і долини. Галілей запевняє, що Місяць і Земля — зірки, які відбивають світло Сонця. Але це суперечить надбанням астрономії за дві тисячі років — заперечує Сагредо і нагадує про долю Джордано Бруно, якого за подібні твердження спалили на вогнищі. Та Галілей радісно говорить, що цього дня людство може записати у своєму літописі: неба немає. Сагредо жахається. Вбігає схвилюваний куратор, він говорить, що телескоп Галілея можна викинути геть, бо цієї миті в гавані вивантажують п'ятсот точнісінько таких самих підзорних труб, але зроблених у Голландії, які можна буде купити на будь-якому перехресті за декілька скудо. Марно Сагредо намагається заспокоїти куратора тим, що Галілей за допомогою цього

телескопа зробив значне відкриття в зоряному світі. Марно Галілей намагався розповісти про нові можливості, які відкриває телескоп у мореплавстві, про нові зоряні карти. Розгніваний куратор, грюкнувши дверима, вибіг геть. Сагредо запитав друга, чи чув він про винахід голландців. Галілей зізнається, що чув, та його прилад набагато досконаліший, але його замучили борги, бо за лекції з математики платять менше, ніж візникові, який возить винні діжки. Він мріє про п'ять років вільного часу для своїх досліджень. Галілей показує Сагредо в телескоп зірки, що оточують Юпітер. Учора їх було чотири, а сьогодні — три, одна сховалася за Юпітер, отже, на небі немає нічого постійного, все рухається, не існує ніяких кришталевих куполів, до яких прикріплюються зірки. Галілей надзвичайно збуджений своїм відкриттям. Сагредо тремтить від страху. Він запитує, а де ж тоді Бог? Галілей відповідає, що в кожному з нас або ніде. Сагредо кричить, що так сказав той, кого спалили майже десять років тому. Галілей заперечив, що цього б не сталося, якби у Джордано Бруно були докази, які тепер за допомогою телескопа можна знайти. Галілей висловлює свою віру в людину, могутність її розуму. Коли заходить Вірджинія, Галілей повідомляє їй про можливість переїзду до Флоренції, якщо великий герцог захоче взяти його на посаду придворного математика. Сагредо відмовляє друга від такого кроку: у Флоренції дуже сильна позиція церкви. Та Галілей не хоче прислухатися до його поради.

IV

Дім Галілея у Флоренції. Пані Сарті готує кабінет Галілея до приходу гостей і говорить сама до себе, що з того часу, як вони живуть у Флоренції, нема кінця підлабузництву, все місто проходить перед трубою, а їй доводиться потім Мити підлогу. І сьогоднішній огляд навряд чи дасть щось добре, завтра вона знову не посміє підвести очей на молочника. Чути стукіт у двері, заходять гості: великий герцог Флоренції Казімо Медичі, управитель двору, дві придворні дами. Галілей ще в університеті. Казімо іде у кабінет Галілея, де займається Андреа. Казімо дивиться на телескоп, але Андреа забороняє навіть торкатися його. Згодом між хлопчиками виникає сварка: юний герцог не розуміє, навіщо Андреа дві моделі Всесвіту. В цей час приходить Галілей з університетськими професорами. Галілей шанобливо вітає Казімо і запрошує всіх подивитися у телескоп на відкриті ним зірки, супутники Юпітера, які він назвав на честь герцога Казімо де Медичі. Та філософ розпочинає дискусію на тему: чи можуть взагалі існувати такі зірки. Галілей марно вмовляв професорів, які весь час посилалися на авторитет Арістотеля, довіритися власним очам і переконатися, що ці зірки є. Ніхто з гостей не підійшов до телескопа. Управитель двору робить знак, і великий герцог розкланюється, придворні поспішають вийти. Управитель двору запевняє, що неодмінно запитають думку Кристофера Клавія, головного астронома папської колегії у Римі, про це відкриття.

V

A

У місті спалахнула епідемія чуми. Галілей наказує пані Сарті разом з дітьми покинути місто. Сам же він залишається, бо його тримісячні записи можна буде

викинути, якщо він не продовжить свої спостереження ще дві-три ночі. А чума тепер скрізь. Посадивши дітей у карету, прислану великим герцогом для Галілея, пані Сарті повертається в дім: хтось має готувати їжу вченому.

Б

Галілей виходить з дому на вулицю, він не знає, куди поділася його економка, запитує про це у чоловіка, який носив у дім хліб. Напроти відчиняється вікно, звідки висовується жінка і кричить, що в домі Галілея чума, що його економка хвора і через це пішла на заражену вулицю, аби врятувати життя і спокій Галілею. Солдати натягують мотузку поперек вулиці. Біля мотузки несподівано з'являється Андреа. Він втік дорогою, вранці стукав у двері, але йому не відчинили, люди сказали, що його мати в монастирі, він пішов туди, але його не пустили до матері, бо вона дуже хвора. Галілей, безпорадний перед сльозами хлопця, розповідає йому про своє відкриття: Венера обертається навколо Сонця. На вулиці з'явилися чоловіки, які за допомогою жердини передають людям у вікна хліб. Галілей просить їх принести наступного разу.

VI

1616 рік. Зал у Римі, де засідає "Колегіум Романум" — дослідницький інститут Ватикану. Ніч. У залі верховне духовенство, монахи, вчені. Остеронь стоїть Галілей. Атмосфера невимушена, ще до початку сцени чується веселий сміх. Товстий прелат, учений, монах сміються і блазнюють з теорії Галілея. З'являються два астрономи, монах весело запитує, невже вони ще досі досліджують, на що один з астрономів гнівно відповів, що досліджують не вони, а головний астроном Клавій, який сидить перед телескопом. Всі приголомшені цією звісткою, монахи цитують Біблію і запитують: хіба ж святе письмо говорить неправду? Старий кардинал обурюється, каже, що з такою дрібницею нічого довго розбиратися, Земля — нерухома, і він, кардинал, твердо ступає по твердій Землі. Не скінчивши своєї промови, кардинал непритомніє. Цієї миті розчиняються двері, і виходить у супроводі астрономів великий Клавій. У гробовій тиші він проходить через залу і вже виходячи говорить одному монахові, що все правильно. Всі розгублено виходять. Маленький монах пошепки передає Галілею слова Клавія: хай тепер богослови думають, як виправити вивихи на небесах. Отже, Галілей переміг. Галілей виправляє монаха — ні, це перемога розуму. Галілей прямує до виходу, назустріч йому — кардинал-інквізитор, який іде до телескопа.

VII

5 березня 1616 р. Дім кардинала Белларміна у Римі. Бал у розпалі. У вестибюлі двоє монахів-секретарів сидять за шахами і ведуть записи про гостей. Входить Галілей у супроводі Вірджинії та її нареченого — Лодовіко Марсілі, їх зустрічають оплесками. Галілей залишається у вестибюлі чекати кардинала. Входять кардинал Беллармін і кардинал Барберіні, що прикривають свої обличчя масками ягняти та голуба. Вони заводять з Галілеєм, за словами Барберіні, наукову бесіду друзів (навіть секретарям звеліли не записувати її), в ході якої з'ясовується, що, якщо зоряні карти, складені на основі нової теорії, полегшують морякам плавання, то хай вони користуються ними, але теорії, які суперечать Святому Письму, не подобаються церкві. Кардинали намагаються

переконати Галілея, що церква сприяє розвиткові доброчинності, а він хоче піймати Бога на хибах в астрономії. Галілей відповідає, що людина може помилятися в міркуваннях не тільки про рух зірок, а й про Біблію. Беллармін говорить, що краще залишити тлумачення Біблії богословам, потім робить знак секретарям і говорить, що Святійша канцелярія ухвалила вважати вчення Коперника безглуздим і єретичним, тому йому пропонують відмовитися від цих поглядів. Галілея турбує доля його подальших наукових досліджень, та кардинал запевняє, що ніхто йому не заважатиме, йому надається право користуватися своїм вченням як математичною гіпотезою. Кардинали знову надягають маски і ведуть Галілея до бальної зали. Входить кардинал-інквізитор, бере у секретарів протокол і проглядає його. Потім з'являється Вірджинія. Кардинал лагідно починає розмовляти з нею про її заручини, про те, що дуже добре, що вона завжди поруч з батьком, якому вона буде дуже потрібна.

VIII

Палац флорентійського посла в Римі. Галілей розмовляє з маленьким монахом, який після засідання "Колегіуму" пошепки сповістив йому висновки папського астронома. Він теж займався астрономією, але, досягнувши мудрості папського декрету, вирішив залишити ці заняття. Маленький монах розповідає про своїх батьків, які все життя тяжко працювали, страждали, але вважали, що в такому житті є високий зміст. Але теорія Галілея спростовує Святе Письмо, яке пояснює необхідність покірності у земному житті, і вони не матимуть навіть надії на Божу нагороду після смерті. Ось чому маленький монах вбачає у рішенні Святійшої конгрегації благородне материнське співчуття. Галілей обурений таким поглядом. Він говорить, що церква ставить у центрі будови Всесвіту Землю, щоб у центрі Землі завжди стояв престол святого Петра, щоб виснажені селяни і далі гнули спини на полях. Галілей відкидає таку доброчинність, невже він повинен брехати людям? Маленький монах запитує: може, істина прокладе собі дорогу і без них. Але Галілей впевнений, що істини у світ виходить рівно стільки, скільки її виводять, а перемога розуму може бути тільки перемогою розумних людей. Галілей вказує маленькому монахові на свої рукописи, в яких розкриті причини морських припливів і відпливів, монах не повинен Цього знати, але фізик... Маленький монах заглиблюється у рукопис.

IX

Вісім років по тому. Дім Галілея у Флоренції. Учні Галілея — Федерцоні, маленький монах, Андреа — зібрались на експериментальні заняття. Вірджинія і пані Сарті шиють білизну для посагу. Галілей уже вісім років не пише свої книги. Йому приходить багато листів, у яких запитують його думку щодо сонячних плям, які відкрили голландські вчені, але він нікому не відповідає і стоїть осторонь дискусії з їх приводу. Учні Галілея теж розмірковують над їх природою, та Галілей не бере участі навіть у цій дружній розмові. Він проводить досліди з плаваючими тілами. Ці досліди, у яких Галілей та його учні спираються на авторитет Арістотеля, переконливо доводять, що цей авторитет не непохитний: Арістотель не зміг навіть правильно пояснити, чому голка тоне у воді, а лід ні. Входить Лодовіко Марсілі, якого Галілей не одразу впізнав. Вірджинія радісно

кидається нареченому на шию, потім біжить одягнути вінчальний наряд, щоб показати його Лодовіко. Він привіз звістку про тяжку хворобу Пани Римського; якщо він помре, то його місце посяде кардинал Барберіні, який сам колись займався математикою і астрономією. Вісім років батьки не дозволяли Лодовіко одружитися з Вірджинією, бо Галілей був на підозрі в інквізиції, але тепер все може змінитися. Лодовіко передає Галілею слова своєї матері, що вона задоволена поведінкою Галілея, який не втручається у суперечки щодо сонячних плям. Але Галілей, який сподівається, що новий Папа не буде чинити перешкод науці, негайно повертається до своїх досліджень. Проте він вже давно таємно займався ними і від цих дослідів почав втрачати зір, тому і не впізнав одразу Лодовіко. Марсілі, впевнившись у тому, що Галілей збирається порушити свою підписку про невтручання у суперечки щодо обертання Землі навколо Сонця, наказує своєму слугі віднести речі у карету: він повертається додому. У розмову втручається пані Сарті і говорить Галілею, що вона мовчала, бачачи, як в'язне у гріхах дослідів її син, як він сам, незважаючи на застереження, потайки проводить дослідження, але він не має права розтоптати щастя своєї дочки. Але Галілей нічого не хоче слухати, він повертається до дослідів. Коли на екрані з'являється палаюче відображення сонця, вбігає Вірджинія у вінчальному вбранні і, зрозумівши, що батько прогнав нареченого, падає непритомною. Андреа і маленький монах кидаються до неї, а Галілей дивиться на екран і твердить: "Я повинен, повинен дізнатися!"

X

У наступному десятиріччі вчення Галілея поширюється у народі. Памфлетисти і співаки, що виконують балади, підхоплюють нові ідеї. Під час карнавалу 1632 р. багато міст Італії обирають астрономію темою для карнавальних процесій. Напівголодне подружжя бродячих співців з п'ятирічною дівчинкою і немовлям виходить на ринкову площу до натовпу, який чекає на карнавальну ходу, і починає співати пісню, яка називається "Страхітне вчення придворного фізика Галілео Галілея, або Провісник майбутнього". Зміст пісні такий: коли Бог утворив світила, він велів Сонцю ходити навколо Землі, як ходять слуги коло панів, на землі теж склалися такі порядки, але прийшов Галілей, взяв підзорну трубу і звелів Сонцю зупинитися, щоб тепер все було навпаки, щоб панич сам крутився, але яке ж майбутнє чекає тоді — всі працюватимуть самі на себе. Потім за допомогою грубого зображення Сонця та гарбуза, що зображує Землю, жінка і дівчинка демонструють, як Земля обертається навколо Сонця. Починається карнавальна хода, яка також обіграє тему Галілея та його супротивників.

XI

1633 рік. Передпокій і сходи палацу Медичі у Флоренції. Галілей і його дочка чекають прийому у великого герцога. Вірджинія помічає чоловіка, який вже кілька днів всюди ходить за ними, і говорить про це батькові, але той заспокоює дочку, що вони серед корсиканських розбійників. Проходить ректор Тафоне, він ледве киває головою, вітаючи їх. Підходить виливальник Ванні, якому Галілей зробив креслення плавильної печі. Він попереджає Галілея, що його вважають винним за ті памфлети проти Біблії, які виконувалися під час карнавалу, і пропонує свою допомогу в разі небезпеки, він

готовий зараз же відвезти Галілея у Венецію, де менше монахів. Але Галілей і слухати не хоче, він сподівається на підтримку великого герцога, який був його учнем, та Папи. Сходами спускається кардинал-інквізитор, він ввічливо кланяється Галілею та його дочці. Слідом за ним спускається Казімо Медичі. Він зникнув, коли Галілей підійшов до нього і, зробивши вигляд, що не помічає, як вчений подає йому свою нову книгу, пройшов мимо. Галілей говорить переляканій дочці, що зараз вони підуть не додому, а до скляра Вольні, який у порожніх бочках з-під вина вивезе їх з міста. Але пізно: спускається ще один чиновник і виголошує наказ святої інквізиції доставити Галілея для допиту в Рим.

XII

Покої у Ватикані. Папа Урбан VIII (колишній кардинал Барберіні) приймає кардинала-інквізитора. Зовні чути шаркання багатьох ніг — це зібралися професори всіх факультетів, представники всіх святих орденів і духовенства. Інквізитор говорить, що всі, хто зібрався за дверима, чекають від Папи підтвердження того, що Святе Письмо є істинним. Він намагається переконати Папу, що жахлива смута, яка все більше охоплює суспільство, породжена інтересом навіть простих людей до наукових відкриттів. Вся Італія під впливом цього флорентійця базикає про фази Венери. Поки що ніхто з них не замислюється про те, що їх чимало обтяжує в житті, чимало такого, що освячене церквою. Цей негідник знає, що робить, коли пише свої астрономічні праці не латиною, а мовою торговців рибою. Всі міста північної Італії вимагають нових зоряних карт, але тут інквізитор ладен поступитися — це ділові інтереси. Папа зауважує, що ці карти якраз і побудовані на противній Богу теорії, бо неможливо проклинати вчення, але користуватися тими картами. Чому не можна, дивується інквізитор, нічого іншого не залишається. Папа майже у відчаї говорить, що ця людина — найвидатніший фізик їхнього часу, до того ж у Галілея є друзі: версальський двір і віденський двір, які скажуть, що свята церква стала вигрібною ямою для гнилих забобонів. Інквізитор говорить, що далеко заходити не доведеться, достатньо буде показати Галілею знаряддя катування — у знаряддях він розбирається добре.

XIII

22 червня 1633 р. У палаці флорентійського посла у Римі учні Галілея чекають новин. У кутку Вірджинія, стоячи навколішках, читає молитву. Учні Галілея впевнені, що їхній учитель не зречеться своїх доглядів. Входить дехто, що переслідував Галілея у Флоренції. Він повідомляє, що, як очікується, о п'ятій годині Галілей виступить на засіданні інквізиції зі зреченням, великий дзвін собору Святого Марка сповістить про це і текст зречення буде прочитано привселюдно. Андреа несподівано починає говорити про всі відкриття учителя. Всі дивляться на сонячний годинник у саду, Андреа і маленький монах затуляють вуха. Годинник показує п'яту, але дзвону не чути. Учні радіють, обнімаються. Вони впевнені, що тепер почнеться нова доба — доба науки. І цієї миті лунає дзвін. Всі приголомшені, тільки Вірджинія рада — її батько не проклятий. На сцені стає темно, коли сцену освітлюють, учні Галілея ще тут. Андреа говорить, що нещасна та країна, яка не має своїх героїв. Входить Галілей, його важко

впізнати, так він змінився за час перебування на допитах. Учні відступають від нього. Андреа звинувачує Галілея у зраді, потім падає на стілець, йому погано. Галілей спокійно просить дати Андреа води. Учні йдуть до дверей. Галілей промовляє: "Нещасна та країна, яка потребує героїв".

XIV

З 1633 до 1642 року Галілей живе в передмісті Флоренції під наглядом інквізиції. Велика кімната. Напівсліпий Галілей експериментує з дерев'яною кулею у кривому жолобі, сидячи за столом. У передпокої сидить монах на варті. Галілей продовжує у вигнанні працювати над своєю книгою "Бесіди про дві нові галузі науки: механіка і падіння тіл", та писати самостійно він не має права, Вірджинія записує все під його диктовку, а потім віддає монахам. А ще він диктує дочці щотижневого листа до архієпископа, у якому дає відповіді на поставлені йому питання. Несподівано приходить Андреа Сарті. Він від'їздить до Голландії, щоб там займатися наукою, і прийшов побачити Галілея, аби розповісти про нього в Амстердамі. Вірджинія теж залишається у кімнаті, бо хоче, почути, що розповідатиме гість. Андреа стримано розпитує Галілея про справи, та той не хоче говорити про себе, а розпитує, яке враження на науковий світ справило його зречення. Андреа говорить, що воно відкинуло науку на кілька кроків назад, з того часу, як Галілей скорився, в Італії не було опубліковано жодної роботи з новими твердженнями, а Декарт у Парижі сховав свій трактат про природу світла. Галілей відсилає дочку на кухню. Андреа збирається йти, але Галілей затримує його і сповіщає, що він працює над своїми "Бесідами" і все віддає монахам. Андреа жахається: "Бесіди" в руках монахів в той час, як на них так чекають в Амстердамі, Лондоні, Празі. Проте Галілей, ризикуючи втратити останні зручності, використовував протягом багатьох місяців кожен світлу ніч і знімав копію зі своєї праці й готовий віддати їх Андреа. Той у захваті і починає дорікати собі, що не зрозумів задуму Галілея: він зберіг собі життя, щоб дописати книгу, яку міг створити лише він. Та Галілей сумно заперечує: він просто злякався катувань. Далі Галілей сказав, що він багато думав над тим, що з ним сталося, і дійшов певних висновків щодо себе і світу науки взагалі: наукова діяльність потребує особливої мужності. Єдина мета науки — полегшити людині її існування. І якщо вчені, залякані користолюбивою владою, будуть задовольнятися знаннями заради самих знань, то наука стане калікою і прогрес в науці лише віддалятиме її від людей. Галілей усвідомлює, що він мав неповторну можливість: за обставин того часу стійкість однієї людини могла б викликати потрясіння. Якби він тоді вистояв, то вчені могли б давати клятву на зразок Гіппократової — застосовувати свої знання на користь людству. До того ж він переконався, що по-справжньому йому нічого не загрожувало — він мав таку саму силу, що і влада, але він віддав їй свої знання, щоб вона використала їх у власних інтересах. Входить Вірджинія, Андреа прощається і виходить.

XV

1637 рік. Світанок в італійському прикордонному містечку. Біля шлагбаума граються діти. Андреа і візниця чекають, поки вартовий перевірить документи. Андреа

сидить на скрині і читає рукопис Галілея. Вартовий запитує Андреа, чому той від'їздить з Італії, Андреа коротко відповідає, що він вчений. Починають перевіряти багаж. Вартовий запитує, що він читає. Андреа запевняє, що це книга Арістотеля. Писар перевіряє, чи немає там чогось про релігію, і повертає рукопис. Потім запрошують Андреа у дім, де той повинен розписатися, що все перевірено. Повертаючись, він бере скриню і хоче йти, та прикордонник помічає скриню і запитує, що в ній. Андреа відповідає, що книги. Побачивши, що їх там багато, прикордонник з писарем вирішують, що великої біди від них не буде, а вони не встигнуть поснідати, якщо будуть всі їх перевіряти. Андреа перетинає кордон. З того боку кордону Андреа дає відповідь хлопчикам, які все намагались розпитати його про відьму, що на помелі у повітрі літати не можна, треба до нього приладнати машину. Але такої машини ще немає і, можливо, ніколи не буде. Люди ще мало що знають. У них все ще попереду.